

OLIV TA'LIM MUASSASALARI MOLIVASINI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Yakubov Shohruh Akmaljon o'g'li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Moliyalashtirish bo'limi boshlig'i

https://doi.org/10.55439/ECED/vol25_iss1/a36

Annotatsiya. Maqolada oliy ta'lim muassasalari moliyasini boshqarish tizimining asoslari, moliyaviy barqarorlikka erishish maqsadida OTMga investitsiyalar jalb qilish, ularni o'z-o'zini moliyalashtirish tizimiga to'liq o'tkazish, moliyaviy boshqaruvning ahamiyati, xarajatlarni optimallashtirish yo'nalishlari va bu borada xorijiy tajribalar tahlil qilindi. OTMlarining moliyaviy tizimini takomillashtirish bo'yicha tegishli tartibda xulosa va takliflar keltirib o'tildi.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim muassasasi, moliyaviy boshqaruv, investitsiya, innovatsiya, kadrlar, ta'lim, kreditlar, strategik rejalashtirish, hisobot, xarajat, budjet.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСАМИ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Якубов Шохрух Акмалжон углы
Начальник отдела финансирования Ташкентского
государственного экономического университета

Аннотация. В статье проанализированы основы системы управления финансами высших учебных заведений, привлечение инвестиций в вузы в целях достижения финансовой устойчивости, их полный переход на систему самофинансирования, значение финансового менеджмента, направления оптимизации затрат и зарубежный опыт в этой области. Приведены соответствующие выводы и предложения по совершенствованию финансовой системы вузов.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, финансовый менеджмент, инвестиции, инновации, человеческие ресурсы, образование, кредиты, стратегическое планирование, отчетность, стоимость, бюджет.

IMPROVING THE MANAGEMENT SYSTEM OF FINANCE OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Yakubov Shohruh Akmaljon ugli
Head of financing department of the
Tashkent State University of Economics

Annotation. The article analyzed the basics of the financial management system of higher education institutions, the involvement of investments in the OSM in order to achieve financial stability, their complete transition to a self-financing system, the importance of financial management, directions of cost optimization and foreign experience in this regard. Conclusions and proposals were drawn in the appropriate procedure for improving the financial system of the CSR.

Keywords: higher education institution, financial management, investment, innovation, personnel, education, loans, strategic planning, reporting, cost, budget.

Kirish. O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror va mutanosib rivojlanishi, jahon bozorida mustahkam o'rin egallashi, aholi turmush darajasi va farovonligining yanada oshirilishi, olib borilayotgan izchil davlat siyosatining asosiy vazifalaridan hisoblanadi. Bu esa jahon iqtisodiyotining globallashtirish ko'lamini tobora kengayib borayotgan bir sharoitda har qanday konyunktura o'zgarishlariga qarshi tura oluvchi kadrlar shakllantirishni taqozo etadi.

Ma'lumki, hozirgi vaqtda O'zbekistonda eng muhim iqtisodiy masalalardan biri milliy iqtisodiyotni innovatsion yo'l bilan rivojlantirishga o'tish hisoblanadi. Bu yo'lda amalga oshiriladigan ishlar, albatta, malakali kadrlarni talab etadi. Malakali kadrlar tayyorlash har tomonlama fan va ta'lim bilan uzviy bog'liqdir. Ushbu masalalar bugungi kunda tadqiq etilayotgan mavzuning maqsadi, vazifalari va dolzarbligini belgilab bermoqda. Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki,

innovatsion o'zgarishlar sharoitida bu o'zgarishlarni joriy qila oladigan, yangiliklarga intiluvchan, malakali kadrlarni shakllantirish va bu borada oliy ta'lim muassasalarining barqaror faoliyat yuritishini ta'minlashda oqilona moliyaviy boshqaruvni amalga oshirish hisoblanadi.

Mutaxassislarining takidlashicha, har bir mamlakatda ilmiy tadqiqotlarning samaradorligi uch komponentga bog'liq: intellektual salohiyatning mavjudligi, ilmiy tadqiqotlar moliyalashtirishi va tadqiqotlarni muvofiqlashtirish darajasiga bog'liq deb takidlangan [1].

Yuqorida keltirilgan fan-ta'lim sohasidagi muammolarni hal qilishda asosiy vazifalar deb quyidagilarni belgilash mumkin [2]:

1. Mamlakat intellektual va texnologik salohiyatini oshirish, uzoq muddatli ssenariylar asosida OTMlarini moliyalashtirish manbalarini izlab topishda ustuvor yo'nalishlar va sohalarning istiqboldagi modellarini shakllantirish imkonini beruvchi strategik rejalashtirish tizimini barpo etish lozim.

2. AKT imkoniyatlaridan muntazam foydalanish, shu jumladan, xalqaro standartlarga muvofiq makro va mikroiqtsodiy darajada barcha tarmoqlarda statistik hisobotlarning to'liq ochiq-ligi hamda oshkorligini ta'minlash orqali sohaga investitsiyalarni faol jalb etish.

3. OTM uchun investitsiya olib kirilishi mumkin bo'lgan mamlakatdagi iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish hamda chora-tadbirlarni baholash uchun obyektiv bozor indekslarini tahlil etuvchi tashkilotlar va xo'jalik yurituvchi subyektlar ro'yxatini aniqlash va tizimlashtirish (bozor tadqiqotlari ilmiy markazlar tomonidan belgilanishi mumkin).

4. Universitetlarning innovatsion boshqaruvini takomillashtirish. Rahbarlar aksariyati administrativ bosim asosida boshqarishga intilib, professor-o'qituvchilardagi initsiativlik va ijodiy yondashuvning yo'qolishiga sabab bo'lmoqda. Bunday tizim bo'yicha kadrlar tanlash nomzodning ilmiy va intellektual qobiliyatlari emas, balki rahbar uchun muhim bo'lgan ma'muriy bajaruvchanlik qobiliyati muhimligi bilan belgilanmoqda. Natijada ilmiy-pedagogik kadrlarda kreativ fikrlash va innovatsion yondashuv yo'qolishiga sabab bo'lmoqda.

5. OTM mablag'larini ishlab chiqarish amaliyotining sifatini oshirish, laboratoriya, tematik, aqlli va zamonaviy texnologik sinflar bilan ta'minlashga yo'naltirish.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot ishimizni yoritishda analiz, sintez, iqtisodiy tahlil usullaridan foydalanildi. Tahlillarda oliy ta'lim muassasalari moliyasini boshqarishdagi yutuqlar

va kamchiliklar ilmiy abstraksiya usuli va qiyosiy usullardan foydalanilgan holda o'rganildi, muammolar va sohaga oid boshqa bir qator istiqbolli vazifalar tahlil qilindi. Ma'lumotlarni qiyosiy tahlil usulidan foydalanilgan holda kengroq qilib yoritib berishga harakat qilindi. Natijada muammolar aniqlanib, muammolarga tegishli ilmiy asoslangan takliflar berildi va mushohada qilish asosida ilmiy xulosalarga kelindi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Xorijiy olimlardan Ngo Van Long o'zining "Financing higher education in an imperfect world" nomli ilmiy maqolasida oliy ta'limni talabalarga davlat tomonidan ajratiladigan shartli kreditlar orqali moliyalashtirish g'oyasini ilgari surgan [3].

Boakye-Yiadom OTMning maqsadi yoki kun tartibi uzluksiz boshqarish va moliyalashtirishni ta'minlashga qaratilgan har yili ishlab chiqilgan moliyaviy hisobot va strategik rejalashtirish modelidan iborat bo'lishi kerakligini keltirgan. Ushbu usul OTMlari va manfaatdor tomonlarga loyihalalar, tadbirlarni to'g'ri rejalashtirishga yordam beradi va qo'shimcha pul mablag'larini jalb qilishini ko'rsatib beradi [4].

Futao Xuang o'zining "Higher education financing in Japan: Trends and challenges" nomli maqolasida milliy, mahalliy va xususiy oliy ta'lim muassasalari hamda ularni moliyalashtirishning o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilgan [5].

Saymona Marginsona o'zining ilmiy maqolasida Buyuk Britaniyada oliy ta'limni moliyalashtirishda davlat, xususiy va sheriklik (davlat-xususiy sheriklik) asosida moliyalashtirish tizimi o'rganilgan [6].

O.I.Karepina, S.N.Meliksetyan OTMning moliyaviy boshqaruv tizimi - moliya tizimining barqaror va samarali ishlashini va uning individual aloqalarini ta'minlaydigan, iqtisodiyotning real sektorini OTMni rivojlantirishga hissa qo'shadigan, dolzarb ijtimoiy muammolarni hal qiladigan o'zaro bog'liq chora-tadbirlar, vositalar, shuningdek moliya institutlarining majmuyi sifatida qaraydi [7].

M.K.Begeyeva, M.A.Alseytova fikricha, hozirgi vaqtda universitetlarning moliyaviy barqarorligi ularning barqaror rivojlanishining asosiy omillaridan biridir. Bundan tashqari bu ta'lim sifati, mehnat sharoitlari va xodimlarning ish haqiga ta'sir qiladi. Shu munosabat bilan universitetlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash masalasi dolzarb bo'lib bormoqda. Universitet moliyasini boshqarishda yuzaga keladigan eng muhim muammolardan biri naqd puldagi bo'shliqdir [8].

D.D.Rustamova "oliy ta'lim tizimini keng darajada moliyalashtirishni tartibga solish bilan

uning yangi talablar va muammolarga mos tarzda javob bera olishiga yo'l ochiladi" deb keltirgan. Oliy ta'lim muassasalarini moliyalashtirish manbalarini yanada kengaytirish va mavjud mablag'lardan samarali foydalanishga erishish bilan bog'liq takliflar asosiy konseptual yo'nalishlardir [9].

A.J.Usmonov mustaqil iqtisodiy faoliyatga ega OTMlari xizmatlarni qulay sharoitda yaratish va optimal darajada foyda keltiradigan narxlarda sotish, umuman, iqtisodiyotda o'z mavqeyini mustahkamlash uchun tinimsiz harakatda va izlanishda bo'lishi lozimligini ko'rsatadi [10].

Tahlil va natijalar. Oliy ta'lim har doim jamoat kun tartibida muhim ustuvor vazifa bo'lib kelgan. Bu madaniyatning ombori va himoyachisi, ushbu madaniyatdagi o'zgarishlarning agenti, milliy iqtisodiy o'sish uchun vosita va jamoaviy intilishlarni amalga oshirish vositasidir. Bundan tashqari jamoatchilikning oliy ta'limga bo'lgan qiziqishi, OTMlarining beradigan bilim darajasiga bog'liq.

Moliya oliy ta'limni samarali boshqarishda juda muhim rol o'ynaydi. Amerika Qo'shma Shtatlari, Yevropa va boshqa qit'alarda moliyaviy resurslar universitetlarga o'qitish, o'rganish, tadqiq qilish va xodimlarni rivojlantirish rolini samarali bajarishga yordam beradi. OECD (2020) ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi o'n yilliklarda oliy ma'lumotli kadrlarga bo'lgan ehtiyoj deyarli barcha rivojlangan mamlakatlarda oshgan. Bu talabalarining ichki va xalqaro oqimlari sonining ko'payishi natijasidir. Bu oliy ta'limga davlat xarajatlarining oshishiga ham olib keladi.

Ta'lim va fan darajasi mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi uchun juda muhim. Ta'lim rivojlantirishning asosiy omilidir va inson kapitaliga sarmoya kiritmasdan, barqaror iqtisodiy rivojlanishga erishish mumkin emas. Inson kapitali iqtisodiy o'sishning markaziy omilidir. Xususan, inson kapitali tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulot o'zini o'zi ta'minlaydigan iqtisodiy o'sish uchun asosdir. Binobarin, makro va mikro darajalarda

ta'lim va iqtisodiyot o'rtasida yaqin va ijobiy bog'liqlik mavjud.

Yevropa, AQSh va Janubiy-Sharqiy Osiyo mamlakatlarida oliy ta'lim muassasalari investitsion jozibadorligi bilan ajralib turadi. AQShda oliy ta'lim muassasalari daromadlarning tarkibiy tuzilmasi oliy o'quv yurtlari darajasi va turiga qarab o'zgarib boradi. Davlat oliy ta'lim muassasalarida umumiy xarajatlarni investitsiyalashda budjet mablag'lari ulushi 16,4 foizni, shtat budjeti mablag'lari ulushi 22,7 foizni, mahalliy budjet mablag'lari ulushi 6,6 foizni, o'qish uchun to'lovlar 22,8 foizni, nodavlat investitsiyalari va xayriyalar o'rtacha 16 foizni hamda qolgan 16 foiz qismi boshqa turli xizmatlarni ko'rsatish va tijoratlashtirish orqali keladigan daromadlar hisobiga to'g'ri keladi. Keltirilgan dalillarga asoslansak, bunda OTM umumiy xarajatlarining o'rtacha 46 foizga yaqin qismi davlat budjeti hisobiga, 54 foizdan ortiq qismi nodavlat investitsion manbalari hissasiga to'g'ri kelishini ko'ramiz [11].

Notijorat faoliyati asosidagi xususiy oliy ta'lim muassasalarida esa moliyalashtirish manbalari davlat oliy ta'lim muassasalaridagi holatdan birmuncha farq qilib, unda umumiy xarajatlarini investitsiyalash manbalarida talabalarning o'qish uchun to'lovlari 32,5 foizni, investitsiya manbalari 26,5 foizni, federal budjet mablag'lari 12 foizga yaqin qismini, xayriya mablag'lari, grantlar va hamkorlik shartnomalari 11,1 foizni, shahar budjet mablag'lari ulushi esa 1 foizni, boshqa turli xizmatlarni ko'rsatish va tijoratlashtirish orqali keladigan daromadlar 17,2 foizga yaqin qismini tashkil etgan[11]. Natijada notijorat faoliyati asosidagi xususiy oliy ta'lim muassasalarida davlat budjeti hisobiga investitsiyalash umumiy moliyaviy manbalarning atigi 13 foizini tashkil etgan holda, 87 foizi nodavlat investitsiya manbalari hisobiga to'g'ri kelgan. Bu ajoyib natijalardir. O'zbekiston OTMlarining ham bunday moliyalashtirish tizimiga o'tishi raqobat muhiti va ta'lim sifatini oshirishga imkon beradi.

1-jadval

AQSh universitetlarida umumiy xarajatlarni moliyalashtirishning investitsiya manbalari [10]

No	OTM turlari	Davlat budjeti (federal, shtat va mahalliy budjet) ulushi (foizda)	Budjetdan tashqari manbalari ulushi (foizda)
1.	Davlat oliy ta'lim muassasalari	46	54
2.	Notijorat faoliyati asosidagi xususiy oliy ta'lim muassasalari	13	87
3.	O'rtacha ulushi	29,5	70,5

Oliy ta'lim muassasalari mablag'lari muassasalarda moliyaviy ishlarni boshqarishda daromadlar va investitsiya mablag'laridan hosil bo'la-

digan turli xil vositalar yoki manbalarga ega. OTMni moliyalashtirish mablag'larining umumiy manbalari quyidagilar[4]:

- davlat kreditlari va grantlari;
- banklar va boshqa moliya agentliklarining xususiy kreditlari;
- ta'lim olish uchun to'lanadigan kontrakt summolari;
- bo'sh turgan manbalardan foydalanish orqali olinadigan daromadlar;
- va boshqa qonun hujjatlariga zid kelmaydigan holdagi manbalar.

Ta'lim tizimini moliyalashtirishning yildan yilga o'sishi avtomatik ravishda ta'lim sifatini oshirishni anglatmaydi. Buni to'g'ri amalga oshirish uchun islohot strategiyasi va taktikasini yo'naltirish muhim ahamiyatga ega. Moliyalashtirish natijalari optimal taqsimlash va maksimal samarali bo'lishi lozim. Oliy ta'lim muassasalari moliyaviy boshqaruv strategiyasi barqaror o'sishini ta'minlashi kerak. Kuchli moliyaviy boshqaruv tizimi institutsional barqarorlik va o'sish asosiy jihati hisoblanadi. Strategiya ta'lim tizimini o'zgartirishga yo'naltirilishi kerak.

"Oliy ta'lim muassasalarining investitsiya manbalarini diversifikatsiyalashda, asosan, 3 toifadagi moliyalash manbalari keng qo'llaniladi. Bular [12]:

1. Davlat tomonidan moliyalashtirish (soliq to'lovchilar tomonidan).
2. Talabalarning ta'lim olish uchun belgilangan shartnoma to'lovlari yoki moliyaviy badallari.
3. Muqobil yoki qo'shimcha investitsiyalash manbalari (xususiy moliyalashtirish, xayriya fondlari, ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatni tijoratlashtirish, turli pulli xizmatlar tashkil etish).

Bugungi kunda dunyo miqyosida keltirilgan investitsion manbalardan dastlabki ikkitasi barcha oliy ta'lim muassasalarini moliyalashtirishning eng katta qismini tashkil etadi.

Oliy ta'lim tizimi yuqori intellektual salohiyatli kadrlar tayyorlash tizimini o'zida mujassamlashtirib, servis va xizmatlar sohasidagi yuqori qo'shilgan qiymatga ega biznes turi sifatida rivojlanishi ularning milliy bozorda o'zni oshishiga sabab bo'lmoqda.

Hozirgi moliyaviy holatda ko'plab rivojlangan mamlakatlar oliy ta'limni moliyalashtirishdagi ko'tarilish va bosimni hisobga olgan holda o'zgarishlarga yuz tutmoqda. Bir necha mamlakatlarda o'quv to'lovlari va boshqa moliyalashtirish manbalari oshirildi.

Oliy o'quv yurtlarini moliyalashtirishga ta'sir qiluvchi yana bir muhim omil iqtisodiy omildir. Iqtisodiy jihatdan, istisnolardan tashqari, barcha akademik muassasalar moliyaviy muammolarga duch kelmoqda. Aksariyat universitetlar moliyaviy jihatdan omon qolish uchun tashqi

manbalarga yoki elementlarga, shu jumladan, talabalar va ularning oilalari tomonidan to'lanadigan o'quv to'lovlariga bog'liq bo'lib qolgan.

Yuqoridagi munozaradan xulosa qilish mumkinki, oliy ta'lim, haqiqatan ham, moliyalashtirishga muhtoj, ammo yuqori darajadagi ta'lim kursini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan mablag'lar qondirilishini ta'minlash uchun hukumat, shaxslar va boshqa davlat idoralari zarur choralarini ko'rishlari kerak. Bu esa OTMda moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.

O'quv to'lovlari oliy o'quv yurtlari oliy ta'limni moliyalashtirish uchun mablag' yig'ishning asosiy vositasi sifatida qaraydigan bo'lsak, o'quv to'lovlari mavjud bo'lgan oliy ta'lim tizimlarida oliy o'quv yurtlari tomonidan qo'yiladigan boshqa to'lovlar, masalan, laboratoriya to'lovlari, kerakli kitoblar va materiallar talabalar tomonidan to'lanadigan asosiy xarajatlar hisoblanadi. Talabalar tomonidan to'lanadigan to'lovlar oliy ma'lumotli kadrlar tayyorlashda davlat xarajatlari kamaytirishga yordam beradi va shu bilan ularga tizimni kengaytirish hamda davlatni ortiqcha mas'uliyatdan ozod etadi, davlat faqat nazoratni amalga oshiradi. Ba'zi OTMlari talabalardan katta miqdorda daromad qilishadi va bu daromadlarni yuqori darajada taqsimlab, talabalarga yo'naltiradi va talabalar ehtiyojlariga javob beradigan bo'lishini hisobga olishadi. Bu esa asta-sekin yaxshilangan ta'limga olib keladi.

Bundan tashqari oliy o'quv yurtlari o'zlari-ning dolzarb moliyaviy ehtiyojlarini qondirish uchun tashkil etilgan maxsus mablag' yig'ish dasturlari orqali o'z faoliyatini moliyalashtirishi mumkin. Bunda universitetlar va kollejlarda o'z maqsadlarini qo'llab-quvvatlash uchun fondlar, kelishuvlar, uyushmalar, homiylardan moliyalashtirish kabi bir nechta agentliklar bilan ishlashi mumkin. Mablag' yig'ish, shuningdek, obro'sini saqlab qolish uchun nafaqat individual harakatlarni, balki universitet ehtiyojlarini qondirish uchun yetakchilik va jamoaviy ishlarni talab qiladi.

Moliyalashtirish manbayini universitetlarga tadqiqot ishlarida yordam berish uchun homiylik qilgan tashkilotlar orqali olish mumkin. Tadqiqotning maqsadi va vazifasiga qarab, akademiklar va tadqiqotchilarga ijtimoiy ehtiyojlarni qondirishga yordam beradigan tegishli tadqiqot loyihalarida qatnashish uchun individual va tashkilot stipendiyalari berilishi mumkin. Universitetlar turli xil homiylik vazifalarini, xayr-ehsonlar yoki OTMning turli sohalaridagi bilimlari talabalariga stipendiya, grant loyihalari boshlash uchun mablag' ajratishi mumkin.

Oliy o'quv yurtlarida moliyani samarali boshqarish to'g'ri budjet va rejalashtirishni talab qiladi. OTMlari moliyalashtirish mablag'larini va bunday mablag'lardan qanday foydalanish mumkinligini aniq ko'rsatadigan reja tuzishi kerak. Budjetlashtirish deganda, tashkilotning strategik rejalarining rasmiy, miqdoriy ifodasi tushuniladi, menejerlar va xodimlarga maqsad va vazifalarga erishish uchun harakat va motivatsiyani aniq ko'rsatishni ta'minlash uchun yo'nalish beriladi [13]. Unda ma'lum bir yil davomida daromadlar va xarajatlarning muvozanatli hisobotini yaratish jarayoni bilan shug'ullaniladi. Rejalashtirish tashkilot yoki uning faoliyatida oldindan o'ylangan choralar yoki g'oyalarni foydali harakatlarga kiritish jarayonidir [13].

Har bir tashkilot, shu jumladan, universitetlar va kollejlarda budjetlashtirish va rejalashtirishga ega, chunki budjetsiz maqsadlarga erishish uchun oliy ta'lim faoliyatini to'g'ri rejalashtirish mumkin emas. Oliy ta'lim tizimlarida budjetlashtirish jarayoni strategik maqsadlarga erishilayotganligini baholash va baholash vositasi bo'lib ham xizmat qiladi.

2019-yil A.A.Mahmudov "Oliy ta'lim muassalarida moliyaviy resurslarni boshqarish mexanizmini takomillashtirish" mavzusidagi ilmiy ishida oliy ta'lim muassasalarini moliyalashtirish manbalarini subyektiv jihatdan guruhlashtiradi va u quyidagicha yondashadi (2-jadval).

2-jadval

Kapital qo'yimalardan olingan foydaga muvofiq ta'limni investitsiyalash jarayoni [14]

Investitsiyalash subyektlari	Xarajatlar	Foyda
Uy xo'jaliklari	Ta'lim olayotganning o'qishi, moddiy ta'minoti va yashashi uchun to'lov	Kelajakda yuqori ish haqi; ishga joylashish; yanada yuqori miqdorda jamg'arish; shaxsiy va kasbiy harakatchanlik; o'zining va oila a'zolari turmush sifatining oshishi; shaxsiy maqomi oshishi
Korxonalar va firmalar	O'qish uchun to'lov, talabning moddiy ta'minoti, o'quv yurtining moddiy va texnik bazasiga ajratmalar	Mehnat unumdorligining oshishi; yuqori malakali kadrlar; korxonaning innovatsion rivojlanishi; maqomning oshishi; kasbiy harakatchanlik; mehnat sharoitlarining yaxshilanishi
Davlat	Budjetdan maqsadli ajratilgan mablag'lar; ajratmalar tarkibi; talabalarni qo'llab-quvvatlash; kommunal xizmatlar to'lovi; moddiy-texnik bazani saqlash va rivojlantirish	Milliy va hududiy rivojlanish; ta'lim tizimining yuksalishi; kam malaka talab etadigan mehnatga asoslangan industrial iqtisodiyotdan yuqori bilimlarga asoslangan industrial iqtisodiyotga o'tishni rag'batlantirish va mustahkamlash; jamiyatda bilim darajasining oshishi va jinoyatchilikning pasayishi

OTMning moliyaviy boshqaruvida budjetlashtirish tushuntirilishi kerak bo'lgan turli terminologiyalar bilan birga keladi. Moliyaviy boshqaruv har qanday tashkiliy yoki institutsional faoliyatning juda muhim tarkibiy qismidir va shuning uchun ham davlat, ham ichki ishlab chiqarilgan manbalar mablag'laridan to'g'ri foydalanishni ta'minlash uchun barcha zarur choralarini ko'rishi kerak. Tashkilot yoki muassasalarning mo'ljallangan maqsadlariga erishish uchun budjet siyosati va rejalashtirish jarayonlari kalit hisoblanadi. Mablag'larsiz OTMning maqsadlariga, vazifalariga to'liq erishish yoki amalga oshirish darajasi kamayadi. Shuning uchun OTMning mablag' va boshqa resurslarning uzluksiz taqsimlanishini ta'minlash juda muhimdir.

Xulosa va takliflar. Yuqoridagi tahlillar natijasida, oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy barqarorligini oshirish borasida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

– oliy ta'lim muassasalariga nafaqat tabaqalashtirilgan to'lov-kontrakt miqdorini, balki bazaviy to'lov-kontrakt miqdorini ham mustaqil belgilash huquqini berish (bunda to'lov-kontrakt miqdori sun'iy oshib ketmasligi uchun uning bazaviy miqdorining maksimal chegarasini ham belgilash zarur);

– oliy ta'lim muassasalarini bosqichma-bosqich o'z-o'zini moliyalashtirish tizimiga o'tkazishni yanada kengaytirish;

– oliy ta'lim muassasalarida masofaviy ta'limni joriy etishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish;

– mamlakatimizning barcha oliy ta'lim muassasalarida ta'limning kredit tizimini joriy qilish;

– mamlakatimizda xususiy, xorijiy, mas'uliyati cheklangan jamiyat, jumladan, davlat-xususiy sheriklik asosidagi, aksiyadorlik jamiyatlari shakllaridagi oliy ta'lim muassasalarini kengaytirish;

– mas’uliyati cheklangan jamiyat va aksiyadorlik jamiyatlari shaklidagi oliy ta’lim muassasalarining ochilishi va unda mahalliy va xorijiy investorlarning ulushga egalik qilishi, mamlakatimiz oliy ta’lim tizimiga xorijiy va mahalliy investorlarni jalb qilish;

– oliy ta’lim muassasalariga mablag’larning erkin tasarruf etish huquqini yanada takomillashitirish;

– xorijiy investitsiyalarni keng jalb qilish orqali pulli xizmatlar ko’lamini kengaytirish va

boshqa budjetdan tashqari mablag’lar hisobiga oliy ta’lim muassasalarida texnopark, forsait, texnologiyalar transferi, startup, akselerator ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini tadqiq qiluvchi va prognozlashtiruvchi ilmiy-amaliy muassasalar darajasiga olib chiqish;

– oliy ta’limning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish, xorijiy ta’lim va ilm-fan texnologiyalarini jalb etish kabi bir qator masalalarni rivojlantirish.

Manba va foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Кадыров А., Адылова З., Валиев Б. Информационный обзор «Проблемы развития экономической науки и пути их решений в Республике Узбекистан». – Т.: НИЦ при ТГЭУ, 2018 г.
2. Худайназаров А. Высшее образование в преобразованиях. <http://review.uz>
3. Ngo VanLong Financing higher education in an imperfect world. // *Economics of Education Review*, Volume 71, August 2019, Pages 23-31. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0272775717301577>
4. Boakye-Yiadom, Emmanuel. “Financial Management in Higher Education”. *Atlantic International University* 1.1 (2021): 25. Print.
5. Futao Huang Higher education financing in Japan: Trends and challenges. // *International Journal of Educational Development* Volume 58, January 2018, pages 106-115. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0738059316305685#fn0010>
6. Саймона Маргинсона. Global trends in higher education financing: The United Kingdom. // *International Journal of Educational Development* Volume 58, January 2018, pages 26-36. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0738059317301748>
7. Карпина О.И., Меликсетян С.Н. Теоретико-методологические подходы к управлению финансами высших учебных заведений. // *Финансовая аналитика: проблемы и решения*. 2015. №38 (272). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoretiko-metodologicheskie-podhody-k-upravleniyu-finansami-vysshih-uchebnyh-zavedeniy>.
8. Бегеева М.К., Альсейтова М.А. Проблемы финансового обеспечения деятельности высших учебных заведений. – Ғылым, зерттеулер, білім беру: даму үрдістері: XXIII халықаралық ғылыми-практ. конф. материалдары= Science, research, education: development trends: The materials of the XXIII international scientific and practical conf.= Наука, исследования, образование: тенденции развития: мат. XXIII междунар. науч.-практ. конф.(Уральск, 14 апреля 2023 г.)/ЗКАТУ им. Жангир хана//Ғылым және білім= Наука и образование= Science and education.-2023.-№ 2 (71): прил. к журналу№ 1., 2023.
9. Рустамова Д.Д. Ўзбекистонда олиё таълим тизимини молиялаштириш масалалари. // *Современное образование (Узбекистан)*. 2014. №8. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-oliy-talim-tizimini-moliyalashtirish-masalalari>.
10. Усмонов А.Ж. Олий таълим муассасаларининг иқтисодий функционалигини такомиллаштириш орқали молиявий имкониятларини ошириш. // *JMBM*. 2022. №7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/oliy-talim-muassasalarining-i-tisodiy-funksionalligini-takomillashtirish-or-ali-moliyaviy-imkoniyatlarini-oshirish>
11. Шеров А.Б. Олий таълим муассасаларини молиялаштиришининг АҚШ тажрибаси. «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal. ISSN: 2181-1601. Volume: 1, ISSUE: 6. www.scientificprogress.uz
12. Thomas Estermann & Enora Bennetot Pruvot. “Financially Sustainable Universities II” *European universities diversifying income streams. EUA publications* 2011. Page 26.
13. Bryson, J.J. (2018) *Patience Is Not a Virtue The Design of Intelligent Systems and Systems of Ethics. Ethics and Information Technology*, 20, 15-26.
14. Маҳмудов А.А. “Олий таълим муассасаларида молиявий ресурсларни бошқариш механизмининг такомиллаштириш” мавзусида 08.00.07-“Молия, пул муомаласи ва кредит” ихтисослигида ёзилган PhD диссертацияси. 2019 йил, 22-бет.